

PhD értekezés tézisei

VASS ERIKA

A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma

Budapest, 2007.

Témaválasztás, kitűzött feladatok, módszerek

Kutatásom kezdetén annak megfigyelését tűztem ki céloomul, hogy a római katolikus búcsújárást és a szerb ortodox *slavát* színrevitelük aspektusából közelítsem meg. Ezáltal a búcsú folyamatának azokat a részleteit, motivációit szándékoztam jobban bemutatni, melyek az eddigi kutatásokban háttérbe szorultak. Azt feltételeztem, hogy ezek a közösségi, több száz vagy több ezer résztvevőt mozgató ünnepek *rituális drámáknak* tekinthetők. Ez alatt azt értem, hogy a búcsún való részvétel egy drámához hasonlítható, azzal a különbséggel, hogy esetünkben a hívek nem passzív szemlélői az eseményeknek, hanem abban aktívan részt vesznek. Bekapcsolódhatnak az ünnep alapját képező eseményekbe, vagyis Krisztus keresztútjába, illetve részesei lehetnek egy olyan közösségnek, melyben vallási vagy nemzeti szempontból megélhető a *communitas*.

Céлом az volt, hogy az egyéni motivációkig, a lélek mélyéig ássak le. Nagy hangsúlyt fektettem annak vizsgálatára is, hogy a közösség és az egyén hogyan hat egymásra, hogyan oldódhat föl az egyén a közösségben, a Szenttel való találkozásban, hogyan lesz az egyéni problémákból a közösségi rítuson keresztül katarzisz, feloldás.

Vizsgálódásom elsősorban 1996 óta végzett terepmunkáimon alapszik, melyek során több alkalommal magam is részt vettem a búcsúknak. **Egy búcsú egyszerre több helyszínen zajló, összetett esemény, amelynek vizsgálata egy ember erejét meghaladja. Ezt úgy próbáltam ellensúlyozni, hogy egy-egy kisebb közösséghez csatlakoztam, azok szokásait, viselkedését, szimbolikus cselekvéseit megfigyelve, továbbá interjúkat készítve. Mindezt fotódokumentációim és gyűjtési naplóim egészítették ki. 2003–2004-ben a csermői (Csermei, Arad megye) hívekhez csatlakoztam, velük töltöttem a kegyhelyen az időt, s elsősorban az ő megnyilvánulásait vizsgáltam. Máriaradnán 1996-ban és 1997-ben nyílt alkalmam megfigyelni a Nagyboldogasszony napi búcsút. 2003–2005 között a Kisasszony napi búcsún vettem részt; két alkalommal a csermői (Arad megye) hívekhez csatlakozva, egyszer pedig a palotaikkal (Bihar megye).**

Csíksomlyóra mind a kilenc alkalommal a gyimesiek gyalogos zarándoklatához csatlakozva jutottam el. A csíksomlyói búcsúról az utóbbi években számos tanulmány keletkezett. Amiért mégis a kutatás mellett döntöttem, hogy nem a múltat akartam rekonstruálni, hanem azt, hogy a jelenlevők – gyimesiek és magyarországiak egyaránt – hogyan élik meg ezt az ünnepet, ünnepi időt, amely a múlt, a jelen és a jövő sajátos keveréke.

A Tolna megyei Grábóc szerb ortodox búcsújára először 2001 nyarán a szegedi hívekhez csatlakozva jutottam el, majd 2002-ben Simon Andrással készítettünk a búcsúról videofilmet. Ez sokat segített későbbi munkámban, hiszen az egymást gyorsan követő események többszöri részletes megfigyelését tette lehetővé. 2003-ban a medinai, 2005-ben pedig a szentendrei és budakalászi hívekkel vettem részt a

búcsúban. Grábóc más kutatói szerepet kívánt, mint a római katolikus kegyhelyek, hiszen nem tartozom a szerb közösséghez.

A zárandoklatokon való ismételt részvétel a későbbi években lehetővé tette, hogy az emberi viselkedés mozgatórugóinak megismerésében egyre mélyebbre jussak, hiszen a főbb cselekményeket már korábbról jól ismertem. Ezáltal nemcsak az apróbb részletekre, de a változásokra is koncentrálni tudtam (hiszen a maga nemében minden évben más és más a búcsújárás), és bővíthettem a megkérdezettek számát. Gyűjtéseim során figyeltem arra is, hogy adatközlőim a zárandokcsoport különböző rétegeiből kerüljenek ki: nők és férfiak, öregek és fiatalok, Csíksomlyó esetében gyimesiek és Magyarországról érkezettek, Grábóc esetében pedig magyarországiak és horvátországiak egyaránt voltak köztük.

Munkámat főleg Bálint Sándor, Erdélyi Zsuzsanna, Hetény János, Székely László, Tánczos Vilmos és Vajkai Aurél munkái segítették. Ők azok, akik különös figyelmet fordítottak a „lélek színeváltozására”, vagyis a résztvevők lelkében lezajlott folyamatokra. A külföldi szerzők közül Victor Turnert és Richard Schechnert emelem ki, akik a búcsújárást a dráma felől közelítették meg.

A dolgozat szerkezete

Disszertációm első felében a kutatásom alapját képező fogalmakat tekintetem át. A búcsújárás ugyanis olyan *ünnep*, mely során a hívek a *profán* világon fölüllemelkedve találkozhatnak a *Szentséggel*. Ismertettem a *dráma*, a *theatrum sacrum* és a *kulturális performansz* jelentését: ezeket a kifejezéseket más-más tudományágban alkalmazzák, és egy-egy korszakra jellemzők, de mégis ugyanazt fejezik ki, mint az általam használt *rituális dráma*. Lényegesnek tartom, hogy a gyónás, a bűnök megvallása és a fölöldozás, a vezeklést jelentő testi fájdalmak hozzájárulnak a lélek megtisztulásához, vagyis *gyógyulásához*. Erre olyan példákat is láttam a vizsgált helyszíneken, mint a gyalogos zárandoklat, a keresztút elvégzése, templomalvás.

Részletesen kifejtettem a vallásos rítusok és a színházi színház több ezer éves kapcsolatát: a dráma és a színház mind az őskorban, mind az ókori kultúrákban, továbbá a középkori Európában is vallási rítusokból fejlődött ki. Szempontomból lényegesek azok az iskoladrámák, vallásos körmenetek, keresztutak, melyek Magyarországon a XVI-XVIII. században sokaknak a színházat jelentették. A hivatásos színházi színház részéről a XX. században voltak olyan törekvések, amik a vallást helyettesítve a színházat szerették volna rítussá tenni, hogy az események megváltoztassák a jelenlevőket. Hangsúlyosabbá váltak a kötött szöveggel szemben a gesztusok és a csend, és megindult a színpad és a nézőtér összeolvadása.

E törekvésektől a búcsús ünnepek lényegesen eltérnek abban, hogy vallásos alapra épülnek, a hívek számára Krisztus élete valóban megtörtént esemény, amit fölelevenítenek az ünnepen, a keresztút végzése során azzal azonosulhatnak. A zárandoklatot Krisztus jelenléte határozza meg, míg a színházi előadás alatt inkább csak szembesülés megy végbe a szereplők életével.

Disszertációmiban három esettanulmányon keresztül fejtettem ki részletesen a rituális dráma sajátosságait. Ezek közül Máriaradna képviselte a soknemzetiségű búcsújáróhelyeket: a Bánság legjelentősebb kegyhelyét a magyar hívek németek, bolgárok, krassovánok, szlovákok és románok keresik föl. Máriaradna példáján keresztül ismertettem a XX. század elejére vonatkozó írott források alapján a búcsújárás hagyományos formáját, kitérve a *búcsúkörosztségre* mint beavató rítusra. Szóltam arról is, hogy a *szögedi nemzet* egykori búcsújárói, akik az országhatár megváltozásának következtében nem tudták elvégezni megszokott zarándoklatukat, 1924-1942 között Szegeden rendeztek *radnai búcsút*. A napjainkban zajló Kisasszony napi búcsúkon a különböző nemzetiségek között a rituális dráma szempontjából sok hasonlóságot tapasztaltam, bár kétségtelen, hogy a bolgárok és a krassovánok számbeli többségükből, szervezettségükből adódóan látványosabban vitték színre hódolatukat és kéréseiket.

Csíksomlyó az utóbbi másfél évtizedben a Kárpát-medence leglátogatottabb búcsújáróhelye lett, évente több százezer ember vesz részt a pünkösdi búcsún. Közülük a gyimesieket és a hozzájuk csatlakozó magyarországiakat vizsgáltam. A résztvevők körében többféle dramaturgia létezik: korosztálytól, egészségi állapottól függően, illetve más a magyarországiak és más a gyimesiek lehetősége is. Az eltérő forgatókönyvek kifejezik a búcsújárás megváltozott jelentéseit is. Míg a gyimesi idősöknek elsősorban vallási tartalma miatt fontos ez az ünnep, a fiatalok inkább szórakozást, az együttléthez ideális alkalmat látnak benne, a magyarországiak közül pedig sokan magyarságtudatukat akarják megélni és megmutatni. Részletesen szóltam azon magyarországiak elvárásairól is, akik a gyimesiekben érzett tisztaságból akarnak meríteni útjuk során. Ők elsősorban nem Jézus Krisztus vagy Mária szenvedéseivel akarnak azonosulni, hanem a gyimesiek világával, mert ezt érzik tökéletes létnek – ami valójában illúzió. Kitértem a népviseletre és a vizuális kultúra eszközeinek szerepére is, hiszen ezek jelentős szerepet töltenek be a rituális dráma megörökítésében és népszerűsítésében.

Az ortodoxoknál más a templom védszentünnepének (*slava*) indítéka, mint a katolikus búcsúkénak; a katolikus *indulgentia* tannal szemben inkább a képtisztelet a mozgatója. A cselekvéssor, a rituális dráma azonban mégis hasonló forgatókönyv szerint zajlik, így az értelmező keret a keleti és nyugati kereszténységre egyaránt általánosítható.

Míg Csíksomlyó a romániai magyar katolikusok szakrális központja, addig Grábóc a magyarországi szerb ortodoxoké. Az 1585-ben alapított grábóci kolostor jelentősége abban áll, hogy ez volt az egyetlen magyarországi szerb ortodox kolostor, szerzetesei évszázadokon át több megyére kiterjedő lelkipásztori munkát végeztek. Jelenleg már nem élnek szerbek a környéken, a kolostor az év nagy részében csupán turisztikai látványosságot jelent az idelátogatók számára, de a Julián-naptár szerinti Péter-Pál napi (július 12.) búcsúra Magyarország minden részéről, illetve Horvátország és Szerbia területéről is érkeznek szerbek: az egymástól távol élő rokonok, barátok így tarthatják egymással a kapcsolatot, illetve a fiatalok között új ismeretségek is köttetnek. Az év egy napján tehát a szerb közösség ismét rituálisan

birtokba veszi e teret. Így tartják ébren emlékezetükben a szent helyet, illetve a környéken lakók felé ezáltal is jelzik jelenlétüket. Az ortodox templom pompája, a liturgia dinamikája és a sokféle gesztusok különösen drámai módon hatnak az érzékszervekre, s így azokra is nagy hatást gyakorol, akik nem értik a liturgia nyelvét.

Kutatási eredmények

A rituális dráma központi helyszíne szent hely, ahol megszűnik a hétköznapi idő. A hangsúly az Égiekkel kialakított kapcsolaton van, s ez idő alatt a hívek alávetik magukat a szenvedésnek. A rituális dráma már az otthoni előkészületekkel kezdetét veszi, és az előadást követő levezető folyamatokat is magában foglalja. Ezáltal nemcsak a kegyhely, hanem annak tágabb környezete, akár a szereplők lakóhelyei is a rituális dráma helyszínévé alakulhatnak át: a hívek közel azonos időben mind a négy égtáj irányából indulnak el a szent helyre.

Mivel a búcsújárás általában évről évre ismétlődik, így az idők folyamán kiforrt egy állandónak tekinthető váza, melyben mindig akad némi változás az aktuális körülményekhez igazodva. Ezért nincs két egyforma búcsújárás, hanem variációkról beszélhetünk. A búcsújárás forgatókönyve egyrészt írásban rögzített, ennek egyik formáját az énekeskönyvek jelentik, melyek az énekeken kívül tartalmazzák a beköszöntő és búcsúzó imákat, a keresztúti ájtatosság szövegét, de gyakran a kegyhelyre vonatkozó viselkedési szabályokat is. Az írásba nem foglalt forgatókönyv pedig a keresztalját szervezőkben él, ők adják át azt nemzedékről nemzedékre.

Egy-egy keresztaljának is megvannak a szervezői, ceremóniamesterei, akik felügyelik, hogy a menetben a hívek a nekik megfelelő helyre kerüljenek, mások pedig az énekeket vezetik. Emellett olyan főbb szerepek vannak, mint a Jézus Krisztust szimbolizáló feszület és a zászlók vitele. A résztvevők az úton énekek és imák formájában kommunikálnak Istennel és égi Édesanyjukkal. A búcsújárók többsége szerves közönséget alkot: nem kedvtelésből, hanem lelki szükségletből vesznek részt a rituális drámában, melynek megvalósulásához ők is nélkülözhetetlenek. A kegyhelyen minden jelenlevő résztvevő is egyben, csupán a fő- és mellékszerepek cserélődnek. Vannak, akik bizonyos időszakokban a többiekénél intenzívebben vesznek részt: így például a keresztalját szervezők-vezetők közösségükön belül kiemelkedő szereppel bírnak, de a kegyhelyen a misék alatt ők is csoportjuk tagjaihoz hasonlóan viselkednek. Fényképek, televíziós közvetítés útján pedig bármely résztvevő egy nagyobb közönségnek szánt látványosság részévé válhat.

A zarándoklat alatt vizuális és zenei effektusok növelik a drámaiságot, a hívek énekükkel kifejezhetik Istenhez és Szűz Máriához fűző szeretetüket, tiszteletüket. A búcsújárás egyes szakaszainak (mise, énekek, imádságok) ugyan van kötött szövege, ám a szöveggel egyenértékűnek tekinthetők a látható és hallható elemek, mint például a zene, a mozgás vagy maga a látvány, amire megkülönböztetett figyelmet fordítanak. A díszlet nemcsak a szakrális objektumokat, hanem a természeti

környezetet is jelenti. A zene és a csönd, a mozgás és a vizuális megtapasztalás szervesen elősegítik a hívekben végbemenő transzformációt.

Ez a rituális dráma lehetőséget nyújt az elfojtott érzelmek kifejezésére: a hívek éneklésben, mozgásban, imádságokban adják ki magukból feszültségeiket, illetve négy szemközt a gyónás során a papnak, s rajta keresztül Istennek vallják meg titkolt bűneiket, illetve a virrasztás során Szűz Máriának. Ezekben az esetekben a katarzist gyakran sírás, kiáltás, zokogás, térdeplés, térdencsúszás, a kegykép, kegyoszobor vagy ikon közelében való elhelyezkedés jellemzi. Ezek a cselekedetek hozzájárulnak a lélek gyógyulásához.

A búcsújárás alatt a hívek minden érzékszervükkel Isten jelenlétét érzik. A látás szempontjából lényeges a kegyhely áhítatra hangoló esztétikai jelentősége: a nagyméretű templomok és egyéb szakrális objektumok, a díszesen kialakított templombelsőik lenyűgözik az odalátogatókat, hiszen sokkal pompásabbak, mint a legtöbb falusi templom. A hívek úgy érezhetik, hogy a templomba lépve szinte megnyílik az ég, s egy kis időre ők is mennyei lét részesei lettek, ahol életük forrását és végső célját imádhathatják. A fényélményekre is láthattunk példákat: a gyertyáknak mindhárom kegyhelyen fontos szerepük van: Grábócon a templomba lépve élőkért és halottakért gyújtanak gyertyákat, Radnán a hegyoldal keresztjei, illetve Szűz Mária és a szentek szobrai előtt, Csíksomlyón pedig különösen a hajnali keresztút végzése és a napkelte szimbolizálja a világosság, Isten eljövételét.

A látványhoz tartoznak Máriaradnán a fogadalmi képek, offerek és márványtáblák, melyek Mária közbenjárásáról tanúskodnak. A kegyhelyen nyert kegyelmet pedig a zarándokok otthonaira a hazavitt kegytárgyak, szentelt víz és zöld ágak terjesztik ki. A Máriaradnáról és Csíksomlyóról hazavitt zöld ágak leveleit vihar esetén tűzbe dobják, a máriaradnai *Mária könnyét* vagy a grábóci bazsalikomot pedig gyógyításra használják. A zarándokok önmaguknak és az őket figyelemmel követőknek láthatóvá teszik Isten alázatát, tanúságot tesznek Krisztusról. A gyalogos zarándoklat önfegyelmező, énerősítő gyakorlat, hogy a zarándok ura lehessen saját testének és a Szenttel való találkozásra koncentrálhasson. A máriaradnai keresztúton készített fotóimmal mutattam rá, hogy a testtartás és a gesztusok hogyan fejezik ki a hívek lelkiállapotát.

A látás mellett az érintés is fontos, hiszen a résztvevők így részesedhetnek a szentből. A tisztelet és a szent befogadásának rítusa az oltárok, feszületek, a csíksomlyói kegyoszobor vagy annak másolatának megérintése. Ez utóbbiakhoz kötődik az a szokás, hogy a szoborhoz érintett tárgyat (pl. zsebkendőt, ruhaneműt) gyógyításra használják. Hasonló a csók szerepe is: Máriaradnán a főoltárt, Gyimesbükkön a Csíksomlyót megjárta feszületen Krisztust, Grábócon pedig a templomban elhelyezett ikonokat csókolják meg a hívek. A palotaiak példáján keresztül mutattam be a szentelt víz szerepét: otthonukban használata mindennapos, megtisztulást nyújt, és Isten jelenlétét, védelmét erősíti meg.

Az éneklés erejéről, lelket megnyitó hatásáról is több helyen szóltam. Az énekszövegek is tudatosították a jelenlévőkben, hogy nincsenek egyedül gondjaikkal. A csend – abban az esetben is, ha csak a lélekben teremődik meg, hiszen a

kegyhelyeken kevés lehetőség nyílik egyedül maradni – alkalmas a befelé fordulásra, az Égiekkel kialakított kapcsolat szorosabbá tételére, amikor megszűnik a környező zajos világ. A kimondott szó erejének legjobb példája a gyónás, amikor a hívek végső soron Istennek vallják meg az ellene elkövetett bűneiket.

Ehhez kapcsolódik az áldozás, amikor a hívek Krisztus testéből és véréből részesednek. Az ízleléshez hozzátartozik a böjt, azaz a nem-ízlelés, ami még hangsúlyosabbá teszi az áldozást. Az ízlelés magában hordozza azt is, hogy itt a földön az együttmaradás csupán részleges, ideiglenes, véglegessé pedig majd a földi zarándokút végén válhat. A radnai *Mária könnye*, mely gyógyerejét onnan nyeri, hogy a Kálvárián szent időben kell szedni, evés útján fejt ki hatását. A szaglás legszemléletesebb példája az ortodox liturgia tömjén használata, mely a tisztelet és a megszentelés szimbóluma.

A búcsújárást nem minden résztvevő éli meg egyformán. Ez függ vallásosságuktól, koruktól, társadalmi helyzetüktől és azon motivációiktól, melyek következtében útnak indulnak. A vallásosság mélysége, a halállal és az élet értelmével való szembenézés az életkortól is függ, amint ezt Csíksomlyó esetében elemeztem részletesebben.

Munkám végén úgy érzem, használható az általam választott fogalmi értelmező keret: új összefüggéseket segített feltárni a búcsújárás vizsgálatában, és árnyaltabb képet nyújthattam arról, hogy a résztvevők hogyan élik meg az ünnepet. Sikerült megragadnom az azonosulást, a transzformáció mozzanatait is. Megbizonyosodtam arról, hogy a rituális drámában résztvevők nagy része – vagyis azok, akik hitbeli meggyőződésből vesznek részt – átéli a Szenttel való találkozást, ami lehetőséget nyújt a megtisztulásra, a katarziszra. A Jézus Krisztus vagy Szűz Mária történetével való azonosulás megmozgatja érzelmeiket, feloldja a bennük levő feszültségeket, és közelebb jutnak önmaguk mélyebb megismeréséhez. A hagyományos értelemben vett búcsú nem teljesítményorientált, hanem a Krisztus szenvedéseiben való részvétel egyik formája, amikor a hívő fenntartás nélkül, szeretetből, teljes bizalommal rábízta magát Istenre. Ugyanakkor a búcsús ünnep hagyományos formája sokaknak csupán keretet jelent. Ilyen esetekben a kegyhelyeknek más szerepük lesz: a nemzeti közösséghez tartozást fejezik ki vagy a globalizáció veszélyei előli menekülést egy vágyott, de napjainkra már széttöredezett világba.

A szerzőnek a témakörben megjelent publikációi

1998

JAKSA Helga - VASS Erika: Az alsóvárosi társadalom és a havi búcsú. In: LENGYEL András szerk. *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1997*. Szeged, 189-193.

1999

JAKSA Helga - VASS Erika: The Locals and the Feast. In: PUSZTAI Bertalan szerk. *Szent és profán között. A szeged-alsóvárosi búcsú. Between the sacred and the profane. The Pilgrimage Feast of Szeged - Alsóváros*. Szeged, 103-106.

2001

Tér- és időhasználat a cikói búcsún 2000-ben. In: SZITA László - SZŐTS Zoltán szerk. *A Völgyesség XX. százada. Struktúrák és konfliktusok*. Bonyhád, 159-168.

Egy kutatás képei. A szegedi néprajzi tanszék bánsági munkálatai. *Néprajzi Hírek* XXX. 8-10.

PÉTER, Zsuzsánna - VASS, Erika: Remembering and Remembrance. The Quantitative Analysis of the Votive Picture Gallery in Radna. In: HANNONEN, Pasi - LÖNNQVIST, Bo and BARNA, Gábor ed. *Ethnic Minorities and Power*. Helsinki, 159-186.

2002

PÉTER, Zsuzsánna - VASS Erika: Emlékezés és emlékezet. A radnai fogadalmi képgaléria kvantitatív elemzése. Erinnerung und Gedächtnis. Quantitative Analyse der Votivbild-Galerie von Radna. In: BARNA Gábor szerk. *„Mária megsegített.” Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I*. Szeged, 26-51, 160-185.

A népi vallásosság. In: PÉTER László szerk. *Szatymaz földje és népe*. Szeged, 567-593.

Az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus egy résztvevő szemével. In: ERDÉLYI Péter - SZÚCS Judit szerk. *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2001*. Szeged, 149-156.

2003

Szentháromság vasárnapi fogadalmi mise egy egykori szőlőhegyben. In: BARNA GÁBOR szerk. *„Oh, boldogságos Háromság” Tanulmányok a Szentháromság tiszteletéről*. Budapest, 175-184.

A grábóci szerb ortodox kolostor búcsúja. *Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* XXV. Szekszárd, 217-236.

Kitárult világ. Az 1938-ban Budapesten rendezett eucharisztikus világkongresszus a turizmus szemszögéből. In: FEJŐS Zoltán - SZIJÁRTÓ Zsolt szerk. *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k*. Budapest, 97-108.

2004

„Menjünk az Isten szentséges házába...” A búcsújárás mint kulturális performansz. In: BARNA Gábor szerk. *Rítusok, folklór szövegek*. Budapest, 13-30.

Az 1938-ban Budapesten rendezett Eucharisztikus Világkongresszus az emlékkönyv tükrében. In: S. LACKOVITS Emőke – MÉSZÁROS Veronika szerk. *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6/1*. Veszprém, 221-230.

Az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus emlékezete. In: BARNA Gábor szerk. „...szolgálatra ítéltél” *Bálint Sándor emlékkönyv*. Szeged, 156-168.

A szekszárdi Remete-kápolna. In: FARBAKY Péter – SERFŐZŐ Szabolcs szerk. *Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete*. Budapest, 286-288.

Die Eremitenkapelle in Szekszárd. In: FARBAKY, Péter – SERFŐZŐ, Szabolcs Hg. *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*. Budapest, 286-288.

2005

Bánsági portyázások. A szegedi néprajzi tanszék máriaradnai kutatása. In: BARNA Gábor – MÓD László – SIMON András szerk. „Szent ez a föld...” *Néprajzi írások az Alföldről*. Szeged, 222-230.

Megjelenés alatt:

A lélek színeváltozása. A búcsújárás kutatásának főbb szempontja. Elhangzott a VII. Népi vallásosság a Kárpát-medencében című konferencián. Sepsiszentgyörgy, 2005. szeptember 21.

A csíksomlyói búcsú megörökítése a vizuális kultúra eszközei által. Elhangzott a Néprajzi Kutatóintézet által szervezett Folklor és vizuális kultúra című konferencián. Budapest, 2005. december 1.

Kiállítások

„Csodának csodája.” Válogatás a máriaradnai ferences kolostor fogadalmi képeiből

Szeged, 2001. III. 20-IV. 16. Alsóvárosi Kultúrház

Békéscsaba, 2001. X. 1-4. VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia

Ötszáz éves a Szeged-alsóvárosi Ferences Templom

Szeged, 2003. V. 10-X. 10.